

Az esszé mesterfoka

Kritikafüzér Géher István három szakkönyvéről

1. *Mesterségünk címere – Amerikai könyvek magyar olvasóknak*

Géher István első irodalomtudományi szakkönyve, a *Mesterségünk címere*^[1] – már ha lehet egyáltalán annak nevezni – többi hasonló témájú munkájához hasonlóan igen szabálytalan, szokatlan munka. Ihletettsége, miként a magát annyiszor elsősorban tanárnak, és csak másodsorban költőnek, műfordítónak és irodalomtörténésznek valló Géher István más munkái esetében is, ugyancsak *pedagógiai* – a benne foglalt esszék a tanítás, oktatás szándékával íródtak.

A könyv egy előszóra és két nagyobb tematikus egységre tagolódik: a *Lectori salutem* címet viselő bevezetőben a szerző az olvasónak szóló szokásos üdvözlőt a visszájára fordítja – ebben az esetben ő a *lektor*, a kiadói szerkesztő, hivatásos olvasó, aki a legnagyobb alázattal köszönti a mindenkori laikus olvasót. Nem titok, hogy a kötet esszéi részben eredetileg Géher István Európa Kiadónál végzett szerkesztői munkája során írott, elmélyült lektori jelentésekből keletkeztek... Az első tematikus blokk a hosszas bevezető után *Az olvasás műhelye – Jelentések az amerikai irodalomról* címet viseli, és hat prominens, a magyar szellemi környezetben azonban viszonylag kevésbé ismert amerikai szerző, Sylvia Plath, John Cheever, Eudora Welty, Richard Brautigan, Joan Didion és Malcolm Cowley különböző, az Európa Kiadó által annak idején magyar fordításra előjegyzett műveit elemzi-értékeli röviden, lényegre törően, mégis, az egyszerű szerkesztői-lektori jelentés alkalmi műfajától elrugaskodva elmélyült, helyenként már-már tudományos igényességgel. Ami Géher István keze által belső kiadói használatra alkalmi lektori jelentésnek íródott, az akarva-akaratlanul értékes és hiánypótló könyvkritikává, hazánkban addig jórészt ismeretlen amerikai irodalmi műveket a potenciális magyar olvasóval megismertető elemző esszévé emelkedett. Bár Géher mindenütt lényegre törően, közérthetően és a szerkesztő látszólag fegyelmezett elfogulatlanságával fogalmaz, esszéiben tetten érhető a tudományos felkészültség és az irodalomtörténeti műveltség csakúgy, mint a helyenként a szöveget átütő, a lefordításra és

kiadásra javasolt művek iránti szeretettel telített szubjektívizmus. A különböző szerzők egyes műveiről írott, szerzőnként átlagban négy-öt lektori jelentés után egyébként az is kiderül, hogy a kötet megjelenése idején, 1989-ben végül is mit fordítottak le és adtak ki a lektor által magyar nyelven megjelentetésre javasolt amerikai irodalmi szövegekből, tehát jól nyomon követhető, hogy Géher István szerkesztői munkájának nyomán mely értékes alkotások magyarra ültetésével bővült a hazai műfordítás-irodalom. A lektori jelentéseket olvasva nem csupán amerikai irodalmi művek tartalmát és értelmezését ismerhetjük meg, de általuk betekintést is nyerhetünk egy tudós szerkesztő-műfordító-irodalomtörténész mindennapi munkájának műhelyébe a rendszerváltozás előtti Magyarországon.

A kötet második tematikus egysége, a valamivel rövidebb *A műhely leírása – Jelentések a magyar irodalmi életből* négy, igencsak szokatlan, műfajilag nehezen besorolható hosszabb esszét tartalmaz, melyre talán az *irodalmári műhelyesszé* lenne a legtalálóbb elnevezés. Géher e négy esszében írja le saját véleményét és benyomásait arról, milyen helyzetben volt, van a szerkesztő, a műfordító és egyúttal az irodalomtörténész az 1980-as évek magyar irodalmi diskurzusán belül, s hogy a maguk szemszögéből miként látják a műfordítás szükségességét, sorsát és helyzetét – Géher pedig mindhárom minőségben működött egyszerre, így képes volt autentikus módon megnyilatkozni mindhárom nézőpontból. *A szerkesztő felelőssége: vektoranalízis* című esszé arról ad számot, miként jön létre a műfordítás a szerkesztő / lektor szemszögéből, mennyit tesz hozzá annak létrejöveteléhez a maga – mindig bíráló – megjegyzéseivel. *A műfordító természetrajza: helyzetjelentés* című írás szigorú és alázatos műfordítói ars poeticaként olvasható, már-már teoretikus igénnyel megírva, nem mellőzve persze a korabeli irodalomszociológiai adalékokat sem. *A filológus feladata: utópia* című írás azt ecseteli, Géher nézőpontjából mi volna az irodalomtörténész feladata a műfordítás-irodalom terén, és hogy ez a kitűzött filológiai feltáró és (nép)tanító-értelmező feladat egyúttal mennyire hat teljesíthetetlennek, utópisztikusnak. *Az irodalom helyzete: vallomás* című műhelyesszé szubjektív vallomás a kortárs magyar irodalom, illetve általában az irodalom helyzetéről, mely hangsúlyozza, mennyire kimondhatatlanul nagy szerepet játszik a különböző nyelvű kultúrák közötti közvetítésben a műfordítás.

Géher István kötete, bár első ránézésre nem más, mint lektori jelentések és szubjektív műhelyesszék gyűjteménye, mégis jóval több annál. Az amerikai irodalom magyar műfordítói recepcióján keresztül hívja fel a figyelmet arra, mennyire fontos és megkerülhetetlen eleme minden kultúrnemzet önmagához és más nemzetekhez való viszonyulásának a más kultúrákról való tudás, melynek elsődleges csatornája mindig is a forrásnyelvről a célnyelvre való, magas színvonalú műfordítás marad. Ebből a szempontból pedig a könyv a rövid

elemzéseken és az olykor felbukkanó irodalomszociológiai adalékokon, anekdotákon túl már már teoretikus igényt is megfogalmaz, a rendszerváltás korabeli Magyarország irodalmi életének és irodalomszemléletének fontos, tudományos igényű szakmunkájává emelkedve.

2. Rádiókollégium

Géher István *Rádiókollégium*^[2] című, második esszégyűjteménye az elsőhöz hasonlóan ugyancsak meglehetősen szokatlan szakmunka – mert bár a benne közreadott írások felkészültsége, elmélyültsége és újdonságértéke alkalmassá teszi arra, hogy komoly irodalomtudományi tanulmánykötetként olvassuk, alapvetően mégiscsak egyrészt Magyarországon tanuló amerikai diákok számára íródott, magyar / közép-európai és amerikai elbeszélő prózai alkotásokat összehasonlító elemzéseknek, másrészt a Magyar Rádióban 1989 és 1992 között elhangzott, szintén pedagógiai célzatú verselemző előadások leiratainak a gyűjteménye.

Az érdekes, szokatlan esszékötet három részre tagolódik, ebből az első fejezet a *Nyugat–keleti átjáró* főcímet viseli, és kilenc rövid, lényegre törő, mégis elmélyült és óriási műveltséganyagról számot adó, amerikai és magyar, illetve egyetlen esetben más közép-európai nemzet irodalmából való novellákat találó módon egymás mellé állító komparatív elemzést ad közre. Hiszen kinek jutna első körben eszébe Melville *Bartleby, a tollnok* és Kafka *Az átváltozás* című csinovnyik-elbeszéléseit egymás mellé helyezni, vagy éppen Csáth Géza *Anyagyilkosság* és Poe *Az áruló szív* című novelláit egymás mellett olvasva elemezni? Különösen meglepő és megkapó Hemingway és Kosztolányi, F. Scott Fitzgerald és Krúdy Gyula, vagy éppen Bernard Malamud és Déry Tibor hasonló témájú elbeszéléseinek párhuzamos olvasása, amely inkább az elbeszéléstechnikai és lélektani hasonlóságokra, semmint a szembeötlő különbségekre fókuszál – a sort pedig még folytathatnánk. A kötet első blokkja a könnyen érthető és követhető, élvezetes, esszéisztikus stílus dacára fajsúlyos komparatiztikai vizsgálódásgyűjtemény az amerikai és a magyar prózairodalom viszonylatában.

Még rendhagyóbbá teszi a könyvet, hogy a két esszéblokk közé beékelve egy félig dramaturgi, félig irodalmi műalkotást olvashatunk – egy, a szerző által *kritikai visszhangjátéknak* aposztrofált rádiójáték, a *Kelet–nyugati huszárpróba: túlélők szárazon és vízen* című mű szövegét, mely Petőfi Sándor *János vitézéből*, Pilinszky *Apokrifjéből* és Coleridge *Rege a vén tengerésről* című elbeszélő költeményéből szólaltat meg játékos és kreatív módon összeszerkesztett részleteket, melyeket olykor a *kritikus hangja* és a *kritika*

visszhangja kommentál, ugyancsak a keleti és a nyugati, azaz ebben az esetben a magyar és az angol(szász) irodalom viszonyrendszerére kihegyezve a játékos, mégis véresen komoly párbeszédet.

A harmadik, *Kell-e költészet – Egy versolvasó naptárjegyzetei* című fejezet tizenkét, a Magyar Rádióban elhangzott rövid verselemző előadás leírata, és e lírai naptárban az év minden hónapjára jut egy-egy jelentős darab a XIX. és XX. századi magyar költészetből. Géher István meglehetősen merész módon klasszikussá vált, sokat idézett és elemzett, jól ismert magyar versekhez nyúl egyszerre tanárként és verselemző irodalomtörténészként – hónapról hónapra olyan nagy műveket választ, mint Kölcsey *Hymnusa*, Petőfi *Nemzeti dala*, Kosztolányi *Hajnali részegsége*, Ady Endre *Az eltévedt lovas* című verse, vagy éppenséggel a kortárs(abb)ak közül Nemes Nagy Ágnes *Lázár* vagy Pilinszky *Ama kései* című minimalista, mégis óriásinak bizonyult versei. Jól ismert és sokat elemzett versekről óriási műelemzői feladat legalább valami minimális újdonságot elmondani bárkinek is a már sokat idézett és kanonizált lehetséges értelmezésekhez képest, Géher István mégis könnyedén és játékosan, a korábbi recepcióra is sok helyen hivatkozva, de mégsem azt fantáziátlan módon reciklálva helyezi új kontextusokba a klasszikus verseket, mindig gondoskodva róla, hogy a mindenkori hallgató / olvasó ne csupán a vizsgált szöveget, hanem egyúttal önmagát is mélyebben megértse és megismerje.

Az irodalomértelmezői nóvumokat is felmutató, tudományos igényű mélységgel megírt, mégis esszéisztikusan könnyed és játékos elemzések kiváló irodalompedagógiai szakmunkává állnak össze, mely egyúttal belső utazásra, önvizsgálatra ösztönzi a mindenkori olvasót. A *Rádiókollégium* egyszerre rendhagyó irodalomtörténeti szakkönyv és remek tankönyv, mely mind a vizsgált szövegek szenzitív értésére, mind pedig a legnemesebb pedagógiai hagyományokat követve mély önmegértésre buzdítja befogadját, és kétség sem férhet hozzá, hogy az esetek nagy többségében sikerrel is jár...

3. Shakespeare

Géher István nemes egyszerűséggel *Shakespeare*^[3] címet viselő monográfiája valójában nem más, mint a szerző két kiadást is megért, *Shakespeare-olvasókönyv – Tükörcépünk 37 darabban* című könyvének harmadik, javított és bővített kiadása. Két korábbi vegyes esszégyűjteménye, a *Mesterségünk címere*, valamint a *Rádiókollégium* után ez a kötet Géher István irodalomtudósi életművének leggrandiózusabb, és egyúttal legszabályosabb, a tudományos szövegek felé támasztható formai, nem csupán tartalmi előírásoknak is többé-

kevésbé eleget tevő záróköve. Hiszen Géher István az ELTE BTK Anglisztika Tanszékének irodalomtörténész professzoraként amellelt, hogy mindenekelőtt tanár, illetve ezzel együtt kiváló költő és műfordító volt, tudósi identitását tekintve mindig is Shakespeare-kutatónak vallotta magát – háromszor is kiadott Shakespeare-monográfiájában, annak is legutolsó bővített kiadásában pedig négyszáz oldal terjedelemben adott közre mindent, amit Shakespeare-ről, az angol, és talán az európai és a világirodalom egyik legnagyobb, legkultikusabb és legtöbbet elemzett alakjáról tudni vélt.

Habár a monográfia formailag valóban igyekezett eleget tenni a humántudományi szakszövegek iránt támasztható követelményeknek, még így is magán viseli a Géher Istvántól elidegeníthetetlen szubjektív esszéisztikus stílusjegyeket, ez pedig egyáltalán nem válik a könyv kárára. A szerző rögtön az olvasóhoz címzett rövid, lényegre törő bevezetőjében felvállalja nem is oly kismértékű szubjektívizmusát, tisztázva, hogy bár a Shakespeare-könyv formailag valóban olvasható irodalomtörténeti szakmunkaként (is), sokkal inkább egy ember, egy olvasó gondolatainak és Shakespeare-értésének története.

Géher könyve, mielőtt rátérne a konkrét művek elemzésére, bevezető fejezetében irodalomtörténeti elmélyültséggel ismerteti Shakespeare korát, a shakespeare-i színház sajátosságait, a szerző életrajzát, valamint fennmaradt harminchét színművének korántsem tisztázott filológiai hátterét – hiszen lehetséges, hogy több esetben társszerzős alkotásokról van szó –, valamint azt a kronológiai sorrendet, melyben a művek nagy valószínűséggel keletkeztek. Az irodalomtörténeti-filológiai bevezető után a monográfia követi a klasszikus, az angolszász irodalomtörténet-írás által kialakított drámatipológiai felosztást: először az 1590 és 1613 között íródott királydrámákat veszi sorra, majd az 1591 és 1601 között íródott vígjátékokat, végül pedig az 1591 és 1608 között keletkezett tragédiákat, majd az e három kategórián kívül elhelyezkedő, 1596 és 1611 között írott színműveket. A konkrét műelemzéseket mindig egy-egy terjedelmesebb esszé vezeti fel, mely megkísérli megindokolni a *királydráma*, *vígjáték*, *tragédia* és *színmű* meglehetősen szigorú műfaji besorolásait, rávilágítva az egyes műfaji csoportokba sorolt művek azonos, ezáltal jól tipologizálható poétikai jellemzőire. Az egyes, átlagosan 6–9 oldal hosszúságú, adott művet elemző esszék, bár szoros párbeszédet folytatnak egymással és szervesen állnak össze életmű-monográfiává, teljes mértékben megállják a helyüket önálló, komoly műelemzéseként vagy éppenséggel egyetemi előadásokként, s jó részük eredetileg talán ekként is íródott. Nehéz kiemelni közülük találmra bármelyiket is, hiszen mindegyik egyenletesen magas színvonalon megírt elemzés, amely amellelt, hogy ismerteti az igencsak hosszú múltra visszanyúló Shakespeare-kutatás egyes kanonizált műértelmezéseit, minden esetben új,

egyéni meglátásokkal gazdagítja az adott Shakespeare-mű recepcióját, esszéisztikus könnyedsége által nem riadva vissza attól sem, hogy Shakespeare drámaírói életművéből kiindulva az életről és az emberi természetről tegyen általános érvényű megállapításokat – egyáltalán nem a közhelypuffogatás szintjén megrekedve. Mindebből láthatóvá válik, hogy a pedagógiai célzat e monográfiává összeállított Shakespeare-elemzéseknek is elidegeníthetetlen sajátossága, miként valahol Géher István minden egyéb művének is. A szerző a saját, érzékeny szubjektív irodalmári szűrőjén keresztül kísérli meg rekonstruálni azt, miként tartott, tart tükröt Shakespeare a mindenkori befogadónak – egyúttal magának az elemzőnek, a költő-tanár-műfordító-irodalomtörténész Géher Istvánnak is, e rekonstrukció pedig úgy vélem, igencsak sikeres.

A harminchét dráma elemzését a könyv végén függelékszerűen követi egy vers, Shakespeare 129. szonettjének rövid, ugyanakkor meglehetősen invenciózus elemzése, rávilágítva arra, hogy egy tizennégy soros vers is lehet jelentésben annyira gazdag és jelen lehet benne akkora drámai telítettség, mint egy két-három óra alatt elolvasható / előadható királydrámában – az irodalmi mű mélysége korántsem terjedelem függvénye. A kötetet ezek után terjedelmes válogatott tudományos bibliográfia zárja – mely még úgy is elég impozáns, hogy csak és kizárólag a XX. század könyvi terjedelmű vagy vegyes tanulmány- és esszékötetekben magyar nyelven megjelent Shakespeare-értelmezéseire szorítkozik –, így felelően meg formailag a tudományos igényű könyvekkel szemben támasztható elvárásoknak...

Géher István Shakespeare-monográfiája a magyar Shakespeare-recepció egyik kiemelkedően értékes és érdekes darabjává vált. Egészséges arányban keveredik benne a filológus, a tanár és az esszéista hangja – elmélyültsége és az általa mozgatott műveltséganyag nem hagy kétséget a szerző jelentékeny tudós voltáról, olvasmányos-esszéisztikus stílusa pedig élvezetessé és könnyen befogadhatóvá teszi nem csupán a szakmai közönség, hanem bárki számára, aki Shakespeare életművén keresztül akar megtudni valamit az emberi természetről és önmagáról. A könyv méltán vált tehát a tragikus hirtelenséggel elhunyt szerző irodalomtörténeti életművének zárókövévé.

[¹] Hivatkozott kiadás: GÉHER István, *Mesterségünk címere. Amerikai könyvek magyar olvasóknak*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989.

^[2] Hivatkozott kiadás: GÉHER István, *Rádiókollégium*, Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1996.

^[3] Hivatkozott kiadás: GÉHER István, *Shakespeare*, Budapest, Corvina Kiadó, 1998.